

Інна ГНЕУШЕВАкандидат технічних наук, доцент кафедри фінансів,
Запорізька державна інженерна академія**Марина КОРОБСЬКА**

Запорізька державна інженерна академія

ДОСЛІДЖЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ СУТНОСТІ КАТЕГОРІЇ «ПРИБУТОК ПІДПРИЄМСТВА»

Досліджено суть і значення прибутку в сучасних умовах ринку. Визначено основні види прибутку підприємства. Розглянуто проблеми формування та визначення-економічної сутності категорії «прибуток підприємства», на основі чого уточнено її розуміння.

Ключові слова: прибуток підприємства, види прибутку, теорії формування прибутку.

В умовах стрімкого розвитку ринкової економіки місце і роль прибутку у господарському процесі безперервно зростає. Саме він є головним стимулом ведення господарської діяльності підприємствами і забезпечує інтереси всіх суб'єктів, причетних до цієї діяльності, а саме: підприємців, персоналу підприємства та держави. Прибуток виступає не тільки стимулом господарської діяльності підприємств, але й основним джерелом розвитку їхньої діяльності. Таким чином, великого значення набуває розробка рекомендацій для підвищення ефективності формування, розподілу прибутку та його максимізації.

Метою дослідження є розкриття економічної сутності прибутку підприємства, його роль в умовах функціонування ринкової економіки та окреслення основних його видів.

Багато відомих вчених-економістів, таких, як М. Т. Білуха, І. О. Бланк, Ф. Ф. Бутинець, О. Д. Гудзинський, Й. С. Завадський, І. І. Каракоз, Г. Г. Кірейцев, Т. М. Ковальчук, І. Д. Лазаришина, В. Г. Лінник, А. О. Міцкевич, П. Т. Саблук, В. К. Савчук, В. В. Сопко та інші у своїх працях значну увагу звертали на висвітлення питань формування та використання прибутку підприємств. В умовах розвитку ринкових відносин в економіці України визначення прибутку зазнає певних змін. Прибуток – головна мета діяльності суб'єктів господарювання. Протягом тривалого часу не припиняються дискусії про його сутність і форму. Категорія прибутку і зараз продовжує отримувати нове наповнення та зміст. Це можна підтвердити тим, що окремі вчені пов'язують це поняття з доходом, капіталом, відсотком тощо. Проте для того, щоб ґрунтовно його дослідити, необхідно зазначити, що різні користувачі оперують різними за своєю суттю визначеннями.

Поняття прибутку в економічній системі існує у зв'язку з наявністю товарно-грошових відносин, появою і розвитком інституту власності, особливо приватної. Перші визначення прибутку збігалися зі значенням валового доходу, який за індивідуалістичною системою розподілу поділявся на три категорії: доходи від капіталу, землі та доходи від праці. Вважалося, що кожен із видів доходів є

обов'язковою винагородою для одержувача за надані ним послуги у народному господарстві.

Економічна сутність прибутку досліджувалася фахівцями віддавна. Сутність прибутку стала предметом наукового зацікавлення для представників зарубіжної економічної теорії. Внесок у дослідження зазначеної проблеми зробили вчені Д. Гелбрейт, Ф. Найт, Дж. Робінсон, Е. Сайке, П. Самуельсон, Р. Харрод, Е. Чемберлін, Й. Шумпетер та ін. Питаннями формування та використання прибутку підприємств займалися вітчизняні вчені-економісти: І. О. Бланк, М. Д. Білик, С. М. Баранцева, Г. Г. Кірейцев, С. В. Мішина, В. В. Худа та ін.

Дослідженням проблем економічного аналізу фінансових результатів присвячено праці сучасних українських фахівців, таких, як Ф. Ф. Бутинець, Ю. А. Верига, С. Ф. Голов, Н. М. Ткаченко, які трактують прибуток та збиток відповідно до П(С)БО 3 "Звіт про фінансові результати". О. В. Лишиленко [1, с. 14] та В. Г. Швець [2, с. 207] під прибутком розуміють джерело господарських засобів і відповідних резервів, збільшення капіталу внаслідок діяльності та фінансовий результат.

Глибше розкриває економічну сутність прибутку український вчений-економіст С. В. Мочерний. Він зазначає, що прибуток – це перетворена похідна форми додаткової вартості, яка у кількісному аспекті є різницею між ціною продажу товару і витратами капіталу на його виробництво [4, с. 192]. Отже, незаперечним фактом є те, що кількісно прибуток відображається як різниця між ціною товару та витратами на його виробництво, проте вчений цілком доречно зауважив, що прибуток відображає перетворену похідну форму додаткової вартості.

Узагальнення наукових досліджень дало змогу виокремити кілька відмінних позицій, зокрема рекомендовано його розглядати з урахуванням: соціальних відносин – як засіб задоволення інтересів суб'єктів ринкових відносин, задіяних у його формуванні; економічних відносин – як частину доданої вартості, що закладається у виробництві, а фактично надходить на підприємства як складова частина виручки від реалізації продукції; фінансових відносин – як вид фінансового результату діяльності

підприємств (поряд зі збитком та нульовим результатом), що визначається позитивним сальдо між отриманими доходами і здійсненими витратами підприємств [4, с. 179-181].

Ще з XVI - XVII ст. учені намагалися пояснити сутність категорії прибутку та його першоджерела. Із розвитком економічної теорії трактування прибутку постійно змінювалися та ускладнювалися. Зазвичай еволюцію поглядів починають аналізувати з меркантилістів. Джерело багатства країни останні вбачали у зовнішній торгівлі, а першоджерело прибутку - у сфері обігу. Головною помилкою було ігнорування прибутку у сфері мануфактурного виробництва. Вони трактували прибуток як різницю між цінами продажу та купівлі товару. Меркантилісти, найбільш відомими серед яких були Томас Мен та Жан Батист Кольбер, стверджували, що виникнення прибутку пов'язане з торгівлею. «Зовнішня торгівля, - писав один із представників меркантилізму, Томас Мен, - приносить нам користь трьох видів: по-перше - користь державі ... По-друге - прибуток самого купця, по-третє, доходи короля». Але вже у XVIII ст. з'явилися три концепції щодо походження прибутку. Німецькі та італійські економісти вважали його результатом використання капіталу, і прибуток тому відображав його продуктивність. В Англії, яка зберігала традиції В. Петті та Дж. Локка, прибуток розглядався як продукт праці. У Франції в цей час набула розквіту школа фізіократів, що вбачали джерело багатства країни у сільському господарстві і пов'язували прибуток лише з продуктивністю саме хліборобської праці. Головна помилка фізіократів полягала в тому, що прибуток для них був результатом виключно хліборобської праці [2, с. 156].

На думку А. Сміта, заробітна плата, прибуток і рента є трьома першоджерелами всякого доходу. Так у своєму дослідженні «Добробут націй» він пише: «Слід мати на увазі, що дійсна вартість усіх різних складових ціни визначається кількістю праці, яку може купити або отримати у своє розпорядження кожна з них. Праця визначає вартість не лише тієї частини ціни, що припадає на заробітну плату, а й тих частин, що припадають на ренту та прибуток. Головне надбання Адама Сміта - це створення концепції трудової вартості, яку з плином часу ефективно розвине Карл Маркс. Істотний недолік концепції Адама Сміта полягає у роздвоєнні бачень першоджерела прибутку, тобто прибуток є результатом створення нової вартості й одночасно породженням капіталу [2, с. 157].

Продовжувачем теорії А. Сміта став Д. Рікардо. Однак прибуток і заробітна плата у останнього є не джерелами, а складовими вартості, що створюється лише працею. Він писав: «Підвищення вартості праці є неможливим без відповідного - падіння прибутку». Д. Рікардо пов'язував прибуток із заробітною платою, стверджуючи, що її зростання призводить до зменшення прибутку і навпаки, прибуток зростає, коли зарплата знижується..

Теорія формування прибутку А. Сміта та Д. Рікардо (концепція продуктивного капіталу) поклала початок трудовій теорії додаткової вартості, яка на той час ще не була обґрунтована як цілісна концепція прибутку.

У середині XIX ст. К. Маркс поглиблює трудову теорію додаткової вартості попередників. Згідно з цією теорією уся новостворена вартість, яка долучається до вартості спожитих засобів виробництва, поділяється на вартість необхідного і

вартість додаткового продукту, що споживається робітниками. Тому додаткова вартість створюється витратами додаткової праці. Далі вона набуває форми прибутку.

У XX ст. була сформована самостійна теорія прибутку, яка вказує на три головних джерела його походження, а саме:

- винагороду за передбачуваний і непередбачуваний ризик;
- послідовне введення в економічний процес технічних, комерційних і організаційних інновацій;
- існування монополії - обмеженої конкуренції у різних їх видах.

Економіст А. Бабо виводить три види прибутку:

- прибуток, зароблений завдяки ініціативі;
- прибуток, одержаний за сприятливих обставин;
- прибуток, отримання якого є можливим за рахунок його визнання суспільними інститутами, серед яких важливу роль відіграють органи державної влади.

Досліджуючи сутність поняття, важливо з'ясувати, яка з розглянутих точок зору найбільш повно і точно пояснює походження прибутку. Певну, однозначну відповідь дати неможливо, оскільки кожна точка зору пояснює якийсь конкретний аспект цього питання. Але необхідно знати, у який спосіб сучасні підприємства можуть отримувати свої прибутки, використовуючи різні фінансові методи та засоби, починаючи з об'єктивних, пов'язаних, наприклад, зі зниженням витрат виробництва, і закінчуючи суб'єктивними, які базуються на особливих здібностях підприємців та талантах новаторів .

Існують різні підходи вчених-економістів до трактування поняття "прибуток підприємства". Прибуток у класичному розумінні - це різниця між ціною товару і витратами на виготовлення товару - його собівартістю. Саме таке розуміння прибутку закладене в усіх законодавчих актах України, крім законодавства про оподаткування прибутку. Натомість, відповідно до Закону України "Про оподаткування прибутку підприємств", прибутком вважається сума валових доходів, тобто доходів від усіх видів діяльності, скоригована певним чином для цілей оподаткування, зменшена на суму валових витрат підприємства і на вартість зносу (амортизації) основних і нематеріальних активів. На наш погляд, таке визначення не характеризує повною мірою якість господарювання підприємства та не відображає суті прибутку.

У сучасному світі серед вчених-економістів існують різні точки зору щодо поняття, однак при цьому значна їх частина характеризує прибуток лише з кількісного боку.

С. Ф. Покропивний розглядає прибуток як ту частину витрат, що залишається після відшкодування усіх витрат на виробничу і комерційну діяльність підприємства. Характеризуючи перевищення надходжень над витратами, прибуток втілює мету підприємницької діяльності і є головним показником її результативності (ефективності). І. М. Бойчик вважає, що прибуток - це частина доходу, що залишається підприємству після відшкодування всіх витрат, пов'язаних з виробництвом, реалізацією продукції та іншими видами діяльності [1, с. 100].

Л. І. Шваб дає пояснення прибутку як узагальнюючому фінансовому показнику діяльності

підприємства, це та частина його витрат, що залишається після відшкодування всіх витрат на виробничу й комерційну діяльність підприємства. На думку А. А. Мазаракі, прибуток як економічний показник – різниця між ціною реалізації та собівартістю продукції (товарів, послуг), між обсягом отриманого виторгу та сумою витрат на виготовлення та реалізацію продукції.

Перераховані вище трактування вітчизняних вчених характеризують поняття, насамперед, з кількісного боку, проте при цьому його економічна

природа не розкривається.

Російський економіст Д. С. Моляков розуміє його як грошове втілення частини вартості додаткового продукту. А. М. Поддєрьогін визначає прибуток як частину заново створеної вартості, виробленої і реалізованої, готової до розподілу. Таким чином, наголошується на важливості процесу реалізації виробленого продукту за кошти [4, с. 98].

Дослідимо еволюцію концепції прибутку, починаючи з економістів класиків до ХХ ст. Еволюція концепції прибутку надана в таблиці 1.

Таблиця 1. Теорії формування прибутку

Економічна школа прибутку	Концепція сутності прибутку
Адам Сміт	Першоджерело прибутку - у виробництві. Новостворена вартість розпадається на оплату праці робітника, ренту та прибуток. Прибуток - це породження капіталу.
Девід Рікардо	Прибуток - це відрахування з продукту праці робітника. Різниця між ціною та витратами (ураховуючи заробітну плату). Заробітна плата і прибуток перебувають в оберненому зв'язку.
Жан Батист Сей	Згідно з теорією трьох факторів (праця, капітал, земля) прибуток - це дохід підприємця. Утворюється як дохід одного з факторів (капіталу) при розподілі. Прибуток - винагорода підприємця за «продуктивну послугу».
Карл Маркс	Джерело прибутку - додаткова вартість. Прибуток - незароблений дохід капіталіста.
І. Тюнен	Винагорода за виконання підприємницької функції.
И. Шумпетер	Прибуток - це винагорода за нововведення, впровадження інновацій
Ф. Найт	Компенсація за ризик, можливі втрати в умовах ринкової невизначеності.
А. Маршал	Дохід, який отримується четвертим фактором (організаторським).
Сучасний економікс	Функція підприємницької діяльності
Кон'юнктурна теорія	Прибуток - це результат діяльності підприємця в умовах сприятливої кон'юнктури або монопольного становища.

Прибуток є основним джерелом фінансування розвитку підприємства, удосконалення його матеріально-технічної бази, забезпечення всіх форм інвестування. Уся діяльність підприємства спрямовується на те, щоб забезпечити зростання прибутку або, принаймні, стабілізацію його на певному рівні. Розглянувши різні трактування, можемо зробити власне визначення цього терміна: прибуток підприємства – це форма комплексного доходу, що утворюється в результаті реалізації права власності на капітал у різних сферах його застосування, яка виступає одночасно об'єктом і інструментом управління фінансами.

Прибуток найбільш повно відображає фінансовий результат підприємницької діяльності, забезпечує фінансування розширеного виробництва, соціально-економічного розвитку, є джерелом матеріального заохочення працівників і базою для розрахунків показників інвестиційної привабливості підприємства. Прибуток є джерелом формування доходів державного бюджету і в цій своїй якості узгоджує інтереси держави і підприємницьких структур.

Слід зауважити і той факт, що прибуток посідає одне з центральних місць у загальній системі вартісних інструментів управління економікою, оскільки всі вони прямо або опосередковано пов'язані з ним. Це стосується кредиту, ціни, собівартості та інших економічних важелів. Зважаючи на ці обставини, ми переконані, що прибуток є одним з основних об'єктів управління фінансового менеджменту. Тому важливо визначити види прибутку (рис. 1.).

Розкриття економічної сутності дозволило

дослідити еволюцію розвитку поняття прибутку підприємства та виявити, що прибуток підприємства - це форма комплексного доходу, що утворюється в результаті реалізації права власності на капітал у різних сферах його застосування, яка виступає одночасно об'єктом і інструментом управління фінансами. Найбільш, на наш погляд, наближеним до вимог ринкової економіки є визначення С. В. Мочерного про те, що прибуток – перетворена похідна форми додаткової вартості, яка з кількісного аспекту є різницею між ціною продажу товарів і витратами капіталу на її виготовлення [4, с. 196]. Адже незаперечним фактом є те, що кількісно прибуток відображається як різниця між ціною товару та витратами на його виготовлення, однак вчений слушно зауважив, що прибуток втілює перетворену похідну форму додаткової вартості. Прибуток є головною метою та критерієм ефективної діяльності сучасного підприємства, безпосередньо впливає на його фінансовий стан та є захисним механізмом від банкрутства, а також – основним джерелом забезпечення фінансування внутрішніх потреб та подальшого його розвитку. В умовах розвитку ринкової економіки України прибуток є основним спонукальним мотивом здійснення будь-якої підприємницької діяльності, оскільки він забезпечує зростання добробуту власників та працівників підприємства через дохід на вкладений капітал.

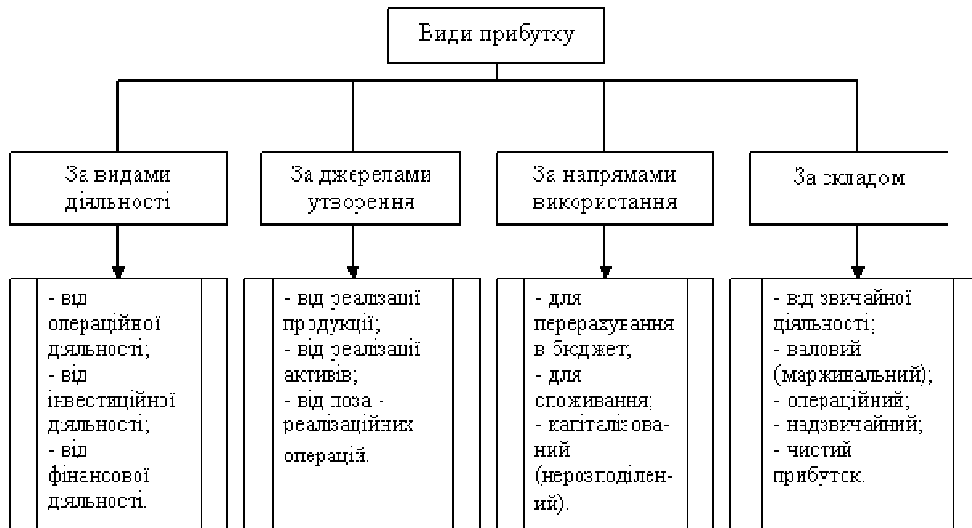

Рис. 1. Класифікація видів прибутку

Список літератури

1. Олексюк, О. І. Прибутковість в управлінні результативністю діяльності сучасних компаній [Текст] / О. І. Олексюк, Л. М. Дзюбенко // *Фінанси України*, 2006.-№ 12. – С. 101-111.
2. Волощук, Г. О. Особливості аналізу та оцінки фінансової стійкості підприємства [Текст] / Г. О. Волощук, Т. М. Одінцева // *Збірник друкованих праць ЧДТУ. Серія. Економічні науки. Випуск 15.* - Черкаси: ЧДТУ, 2005.- С. 10-15 ст.
3. Блонська, В. І. Вдосконалення формування та використання прибутку підприємства [Текст] / В. І. Блонська, О. І. Вужинська // *Збірник науково-технічних праць Національного лісотехнічного університету України*, 2008. - С. 122-127.
4. *Економічна енциклопедія [Текст] : У трьох томах, т. 2 / За ред. С. В. Мочерний та ін. – К.: Вид.центр "Академія", 2002. – 952 с.*

РЕЗЮМЕ

Гнеушева Інна Коробська Марина

Исследование экономической сущности категории «прибыль предприятия»

Исследована суть и значение прибыли в современных условиях рынка. Определены основные виды прибыли предприятия. Рассмотрены проблемы формирования и определения экономической сущности категории «прибыль предприятия», на основе чего уточнено ее понимания.

RESUME

Hneusheva Inna, Korobs'ka Maryna

Study of the economic substance of the category of "profits"

The nature and value of profit in the current market conditions are investigated. The main types of company profits are defined. The problems of formation and determination of the economic nature of the category of "profit" on the basis of which specifies its understanding are shown.

Стаття надійшла до редакції 02.04.2012 р.